

«ԱՐՅԱՆ»
ԳԻՏԱՆՏԵՍԱԶՈՏԱԿԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԱՐՅԱՆԻ ԵՐԻՏԱՎԱՐԳ
ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՄՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱՆԳՄՄ)

ԵՐԵՎԱՆԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԿ

ՄԵԴԻԱ
ԱՍՈՑԻԱՅԻՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱՆ

SCIENTIFIC
ARTSAKH

НАУЧНЫЙ
АРЦАХ

№ 4(7), 2020

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.y-su.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՍ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ
SCIENTIFIC ARTSAKH
НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№ 4(7), 2020

«Գիտական Արցախ» պարբերականն ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի (ՀՀ ԲՈԿ) սահմանած դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների ու դրույթների հրատարակման համար ընդունելի գիտական պարբերականների ցանկում:

«Գիտական Արցախ» պարբերականը գտնվում է www.elibrary.ru կայքում:

The «Scientific Artsakh» journal is included in the list of scientific periodicals acceptable for publication of the main results and provisions of doctoral and candidate theses established by the Higher Attestation Committee of the Republic of Armenia (HAC RA).

The «Scientific Artsakh» journal is posted on www.elibrary.ru website.

Журнал «Научный Арцах» включен в список научных периодических изданий, принятых для публикации основных результатов и положений докторских и кандидатских диссертаций, установленных

Высшим аттестационным комитетом Республики Армения (ВАК РА).

Журнал «Научный Арцах» размещен на сайте www.elibrary.ru.

«ԱՐՑԱԽ» հրատ. – «ARTSAKH» Publ. – Изд. «АРЦАХ»
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2020

Տպագրվում է Երևանի պետական համալսարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Համարը հրատարակության է երաշխավորել «Գիտական Արցախ» պարբերականի խմբագրական խորհուրդը

**Ընթացիկ համարը նվիրվում է 2020թ. սեպտեմբերի 27-ին
աղբբեջանաթուրքական վարձկան հրոսակների սանձագերծած
պատերազմում Արցախի Սուրբ հողի քաջարի պաշտպաններին:**

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Նախագահ՝ Արամ ՍԻՄՈՆՅԱՆ, ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի տնօրեն,
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ Ավետիք ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ Թեհմինա ՄԱՐՈՒԹՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Անդամներ՝

Լենա ԱՄՐՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր (**Տառագոնա, Իսպանիա**)

Արծրուն ԱՎԱԳՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Հրանտ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Դավիթ ԲԱԲԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ

Վահրամ ԲԱԼԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Նաչիկ ԳԱԼՍՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Զուլիետա ԳՅՈՒԼԱՄԻՐՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Վլադիսլավ ԳՐՈՒԶԴԵՎ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Կոստրոմա, ՌԴ**)

Գևորգ ԴԱԻԵԼՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Արման ԵՐԻՎԱՐՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Ալֆրեդ դե ՉԱՅԱՍ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Ժնև, Շվեյցարիա**)

Սեյրան ՉԱԶԱՐՅԱՆ, փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Մարեկ ԺԵՅՄՈ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Օլշտին, Լեհաստան**)

Նատալյա ԿՈՎԿԵԼ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ (**Միսկ, Բելառուս**)

Վալենտինա ԼԱՊԵՎԱ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Մոսկվա, ՌԴ**)

Օտտո ԼՈՒԽՏԵՐՅԱՆՆԻՍ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Համբուրգ, Գերմանիա**)

Ռուզաննա ՀԱԿՈԲՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ

Իրինա ՀԱՅՈՒԿ, փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ (**Լվով, Ուկրաինա**)

Նազիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Մուշեղ ՀՈՎՍԵԹՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գագիկ ՂԱԶԻՆՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Աշոտ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Էդիկ ՄԻՆԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Կարեն ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ

Հայկ ՍԱՐԳՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Յուրի ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Մաքսիմ ՎԱՍԿՈՎ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Դոնի Ռոստով, ՌԴ**)

Գարիկ ԶԵՌՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Տիգրան ԶՈՂԱՐՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գիտական Արցախ, № 4(7), 2020, Երևան, «ԱՐՑԱԽ» հրատարակչություն, 2020, 280 էջ:

**«Գիտական Արցախ» պարբերականի 2020թ. 4-րդ (7-րդ) համարի տպագրության
աջակցել է «Մեդիա ասոցիացիա» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունը:**

The Issue is Recommended for Publication by the Editorial Council of the «Scientific Artsakh» Journal

*The current issue is dedicated to the brave defenders
of the Holy land of Artsakh in the war unleashed by
azerbaijani-turkish mercenaries on September 27, 2020.*

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Director of Institute for Armenian Studies of YSU, NAS RA Associate Member,
Doctor of History, Professor

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Ph.D in Law, Associate Professor

Deputy Editor-in-Chief: Tehmina MARUTYAN, Ph.D in Philology, Associate Professor

Members:

Lena ASRYAN, Doctor of History (Tarragona, Spain)
Artsrun AVAGYAN, Doctor of Philology, Professor
Hrant AVANESYAN, Doctor of Psychology, Professor
David BABAYAN, Doctor of History, Associate Professor
Vahram BALAYAN, Doctor of History, Professor
Gevorg DANIELYAN, Doctor of Law, Professor
Khachik GALSTYAN, Doctor of Political Sciences, Professor
Gagik GHAZINYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor
Vladislav GRUZDEV, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)
Julieta GYULAMIRYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Ruzanna HAKOBYAN, Doctor of Law, Associate Professor
Nazik HARUTYUNYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Irina HAYUK, Ph.D in Philosophy, Associate Professor (Lviv, Ukraine)
Mushegh HOVSEPYAN, Doctor of Philology, Professor
Garik KERYAN, Doctor of Political Sciences, Professor
Tigran KOCHARYAN, Doctor of Political Sciences, Professor
Natalia KOVKEL, Ph.D in Law, Associate Professor (Minsk, Belarus)
Valentina LAPAEVA, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)
Otto LUCHTERHANDT, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)
Ashot MARKOSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor
Edik MINASYAN, Doctor of History, Professor
Karen NERSISYAN, Ph.D in Economic Sciences, Associate Professor
Hayk SARGSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor
Yuri SUVARYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Economic Sciences, Professor
Maksim VASKOV, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)
Arman YEGHIAZARYAN, Doctor of History, Professor
Seyran ZAKARYAN, Doctor of Philosophy, Professor
Alfred de ZAYAS, Doctor of Law, Professor (Geneva, Switzerland)
Marek ZEJMO, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

Scientific Artsakh, № 4(7), 2020, Yerevan, «ARTSAKH» Publishing House, 2020, 280 pages.

The publication of the 4th (7th) 2020 «Scientific Artsakh» journal was supported by «Media Association» LLC.

Номер рекомендован к публикации редакционным советом журнала «Научный Арцах»

*Текущий номер посвящен отважным защитникам
Святой земли Арцаха в войне, развязанной азербайджано-
турецкими наемниками 27 сентября 2020 года.*

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: Арам СИМОНЯН, директор Института арменоведческих исследований ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор

Главный редактор: Аветик АРУТЮНЯН, кандидат юридических наук, доцент

Заместитель главного редактора: Теймина МАРУТЯН, кандидат филологических наук, доцент

Члены:

Арцрун АВАГЯН, доктор филологических наук, профессор
Грант АВАНЕСЯН, доктор психологических наук, профессор
Рузанна АКОПЯН, доктор юридических наук, доцент
Назик АРУТЮНЯН, доктор педагогических наук, профессор
Лена АСРЯН, доктор исторических наук (Таррагона, Испания)
Давид БАБАЯН, доктор исторических наук, доцент
Ваграм БАЛАЯН, доктор исторических наук, профессор
Максим ВАСЬКОВ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)
Хачик ГАЛСТЯН, доктор политических наук, профессор
Ирина ГАЮК, кандидат философских наук, доцент (Львов, Украина)
Владислав ГРУЗДЕВ, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)
Джюльетта ГЮЛАМИРЯН, доктор педагогических наук, профессор
Геворг ДАНИЕЛЯН, доктор юридических наук, профессор
Арман ЕГИАЗАРЯН, доктор исторических наук, профессор
Марек ЖЕЙМО, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)
Альфред де ЗАЙАС, доктор юридических наук, профессор (Женева, Швейцария)
Сейран ЗАКАРЯН, доктор философских наук, профессор
Гагик КАЗИНЯН, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор
Гарик КЕРЯН, доктор политических наук, профессор
Наталья КОВКЕЛЬ, кандидат юридических наук, доцент (Минск, Беларусь)
Тигран КОЧАРЯН, доктор политических наук, профессор
Валентина ЛАПАЕВА, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)
Отто ЛЮХТЕРХАНДТ, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)
Ашот МАРКОСЯН, доктор экономических наук, профессор
Эдик МИНАСЯН, доктор исторических наук, профессор
Карен НЕРСИСЯН, кандидат экономических наук, доцент
Мушег ОВСЕПЯН, доктор филологических наук, профессор
Гайк САРГСЯН, доктор экономических наук, профессор
Юрий СУВАРЯН, академик НАН РА, доктор экономических наук, профессор

Научный Арцах, № 4(7), 2020, Ереван, Издательство «АРЦАХ», 2020, 280 страниц.

Публикация 4(7) номера 2020 года журнала «Научный Арцах» была осуществлена при содействии ООО «Медиа ассоциация».

Գայանե Ավագյան. Հայոց ցեղասպանության տրավման՝ որպես ազգային ինքնության հիմնահիմունք (1960-ական թթ. լիբանանահայ մամուլի օրինակով).....233

Gayane Avagyan. The Trauma of Armenian Genocide as an Issue of Armenian National Identity (on the Example of Armenian Press of Lebanon in the 1960S)

Гаяне Авагян. Травма Геноцида Армян - как фундаментальный вопрос национальной идентичности (на примере армянской прессы Ливана 1960-ых годов)

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՀԵՏԱԶՈՏՈՂԻ ԱՍԲԻՈՆ

TRIBUNE OF YOUNG RESEARCHER

ТРИБУНА МОЛОДОГО ИССЛЕДОВАТЕЛЯ

Գևորգ Բարսեղյան. Հանցագործությունների որակման առանձնահատկությունները հանցակցի սահմանազանցման պարագայում.....244

Gevorg Barseghyan. Peculiarities of Qualification of Crimes, Related to the Excess of Complicity

Геворг Барсегян. Особенности квалификации преступлений, сопряжённых с эксцессом соучастия

Սուրեն Մինասյան, Արփինե Մաթևոսյան. Չինաստանի պետական մասնակցությամբ ընկերությունները և տնտեսական բարեփոխումների ապագան.....262

Suren Minasyan, Arpine Matevosyan. State-Owned Enterprises and Future of Economic Reforms of China

Сурен Минасян, Арпине Матевосян. Государственные предприятия и будущее экономических реформ Китая

«Գիտական Արցախ» պարբերականի հոդվածների ձևավորման պահանջները.....274

The Requirements for «Scientific Artsakh» Journal.....275

Требования к оформлению статей для журнала «Научный Арцах».....277

**ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏՐԱՎՄԱՆ՝
ՈՐՐԵՍ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐ
(1960-ԱՎԱՆ ԹԹ. ԼԻՔԱՆԱՆԱՀԱՅ ՄԱՍՈՒԼԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ)***

ՀՏԴ 94(479.25):070:159.9

ԳԱՅԱՆԵ ԱՎԱԳՅԱՆ

*ՀՀ պետական եկամուտների կոմիտեի տեղեկատվության և հասարակայնության հետ կապերի բաժնի աշխատակից,
Երևանի պետական համալսարանի ժուռնալիստիկայի ֆակուլտետի ասպիրանտ,
բ. Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
gayaneavakyan@gmail.com*

Հոդվածի նպատակն է հիմնավորել, որ Լիբանանի հայ մամուլում Հայոց ցեղասպանության տրավմայի միջոցով ձևակերպվում է Սփյուռքում ապրող հայի ինքնությունը, զույգ տալ, որ հակընդդեմ զաղափարախոսությամբ թերթերն ունեն ընդհանուր դիրքորոշում՝ ցեղասպանությունը և տրավմայի հաղթահարումը հայությանը միավորող գործոն են: Մեր խնդիրն է պարզել ցեղասպանության տրավման, որպես ազգային ինքնության հիմնախնդիր, ինչպիսի փոխակերպում է անցնում 1960-ականների մամուլի էջերում՝ զոհի հոգեբանական կաղապարի թոթափումից պահանջատիրության ձևակերպում: Փորձել ենք հասկանալ՝ ինչ շեշտադրմամբ են թերթերը դիտարկում ոճրագործության մասին անհատական ու կոլեկտիվ հիշողությունը հայկական ինքնության համատեքստում: Վերհանել ենք հիմնախնդրի նկատմամբ թերթերից ամեն մեկի դիրքորոշումը, ինչպես նաև պահանջատիրության ձևակերպման ձևաչափային տարբերությունները:

Հետապոտության իրականացման ընթացքում կիրառվել են լրագրության ուսումնասիրության արդի մեթոդներ, համեմատական վերլուծություն, պատմաբնական, համադրման մեթոդներ, բովանդակային վերլուծություն, ընդհանրացում:

Ուսումնասիրության արդյունքում հանգել ենք այն եզրակացությանը, որ 1960-ական թթ.-ի Լիբանանի հայ մամուլը, անդրադառնալով Հայոց ցեղասպանության հարուցած տրավմային, բանաձևում է Սփյուռքի հայության ինքնությունը, նաև ուրվագծում զոհի հոգեբանությունը պահանջատիրոջ կեցվածքով հաղթահարելու ուղին: Հիմնավորել ենք, որ ընդհանուր նպատակի իրագործումը ամեն թերթ տարբեր ձևաչափով ու ժամանակային ցուցիչով է պատկերացնում: Թերթերի առաջադրած պահանջատիրության եղանակներում անմիաբանություն է դրսևորվում:

Հիմնաբառեր՝ Հայոց ցեղասպանություն, տրավմա, հիշողություն, պահանջատիրություն, զոհի հոգեբանություն, ինքնություն, Սփյուռք, մամուլ, Լիբանան:

* Հոդվածը ներկայացվել է 20.07.2020թ., գրախոսվել՝ 28.07.2020թ., տպագրության ընդունվել՝ 22.12.2020թ.:

Ներածություն

Հայոց ցեղասպանության թեման 1960-ական թվականներին Լիբանանի հայ մամուլում արծածվում է որպես հավաքական հիշողություն պատմական իրադարձության մասին: Մյուս կողմից ցեղասպանության տրավման այն առանցքն է կամ հիմնաքարերից է, որի շուրջ փաստարկվում է աշխարհի տարբեր անկյուններում հայտնված հայի ինքնությունը: Թերթերում ցեղասպանության պատումը վկայում է, որ այդ ոճրագործությունն ազգային ինքնության հիմնախնդիր է: Ըստ էության, Հայոց ցեղասպանության տրավման, անկախ իր բացասական համատեքստից, թերթերի էջերում դառնում է ինքնության ձևակերպման բաղադրիչ Սփյուռքում ապրող հայի համար:

Ցեղասպանության տրավման որպես հայկական ինքնության հիմնախնդիր դիտարկելիս թերթերը հատկապես ի՞նչն են շեշտադրում, արդյոք երևույթի ընկալումը չի՞ փոխվել տասնամյակների ծիրում, և ինքնության այդ համընդհանուր հիմնախնդրի նկատմամբ ի՞նչ կեցվածք է առաջադրում մամուլը: Այս հարցադրումների օգնությամբ կարելի է տեսնել՝ որքանով էին 1960-ականներին թերթերի հրապարակումները նպաստում ցեղասպանության զոհի հոգեվիճակից պահանջատիրոջ կարգավիճակի անցնելու կեցվածքի արմատավորմանը:

Նախքան այս հարցերին անդրադառնալը պետք է նշել, որ «տրավման» ընդունված ձևակերպում է հիշողության հարցերին նվիրված ուսումնասիրություններում, միաժամանակ խնդրահարույց հասկացություն է. *«Տրավման պատասխան է ոչ այնքան իրադարձությանը, որքան իրադարձությանը տրվող իմաստին»*⁵³⁴:

Առհասարակ, հետտրավմատիկ սթրեսին սերունդների արձագանքը տարբեր է լինում. տարբերակվում են խուսափելու և ճնշման, վրդովմունքի և զայրույթի, վրեժխնդրության և հատուցման, հաշտեցման և ներման, հրաժարման և հուսահատության, նաև բացատրման և ռացիոնալացման ձևեր⁵³⁵: Արձագանքի տարատեսակությունները (լռություն, խուսափում, վրեժխնդրություն, ռացիոնալ պահանջատիրություն) կարելի է տեսնել նաև Հայոց ցեղասպանությունը վերապրածների և հաջորդող սերունդների պարագայում⁵³⁶:

Հայոց ցեղասպանության մասին հիշողությունն ինչպես անհատական, այնպես էլ կոլեկտիվ բնույթ ունի: 1960-ականներին Լիբանանի հայ համայնքի ավագ սերնդի համար դա սեփական փորձով ձեռք բերված հիշողություն է, երիտասարդ սերնդի համար՝ կոլեկտիվ հիշողություն, որը ձևավորվել է ավագների պատմածի, մամուլի, ռադիոյի, հեռուստատեսության, գրականության շնորհիվ:

Հետազոտողի դիպուկ բնութագրմամբ՝ կոլեկտիվ հիշողությունը հասարակության բազմաթիվ անդամների անձնական հիշողությունների զուտ հանրագումարը չէ. *«Այդպիսով այն ներառում է բազմաթիվ տարբեր անձնական անցյալների ինտեգրումը մեկ ընդհանրական անցյալի մեջ, որը մի որոշակի հանրույթի անդամներ կիսում են կոլեկտիվ*

⁵³⁴ **Մարության Հ.**, Հիշողության դերն ազգային ինքնության կառուցվածքում. տեսական հարցադրումներ, Երևան, 2006թ., էջ 74:

⁵³⁵ **Տե՛ս Miller E. Donald; Lorna Touryan Miller**, Survivors: An Oral History of the Armenian Genocide, The USA, University of California Press, 1999, pp.158-160.

⁵³⁶ Ցեղասպանությանը հայերի արձագանքի և դրդապատճառների մասին տե՛ս **Սահակյան Հ.**, Հայոց ցեղասպանության հիշողությունը սոցիալ-պատմական առանցքային իրադարձությունների համատեքստում, «Ցեղասպանությունը հասարակագիտական վերլուծությունների կիզակետում», հոդվածների ժողովածու, խմբ. Մկրտիչյան Ա., Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2015թ. էջ 41-47, **Մելքոնյան Ա.**, Հայոց ցեղասպանությունը վերապրածների տրավմայի նկարագրման փորձ, Արևելագիտության հարցեր, VIII, խմբ. Գ. Մելիքյան, Երևան, 10.12.2014, էջ 237-241, **Գարագաշեան Մ.**, Ցեղասպանության հոգեցնցումն ու ազգային ինքնությունը, Հոգեբանական վերլուծություն, Երևան, 2006թ., էջ 52-53, 58-70:

ձևով»: Ընդ որում, «կոլեկտիվ հիշողությունն ակտիվ անցյալն է, որը ձևավորում է մեր ինքնությունները»⁵³⁷: Ուստի պատահական չէ, որ Հայոց ցեղասպանության մասին հիշողությունը դիտարկում ենք որպես հայկական ինքնության բաղադրիչ:

1960-ականների լիբանանահայ մամուլի հրապարակումները վկայում են, որ ցեղասպանության մասին հիշողությունը տրավմատիկ բնույթ ունի հայերի համար: Ուսումնասիրվող «Ազգակ», «Արարատ», «Չարթունք» ու «Նայիրի» պարբերականները, մշտապես արժարժեղով ոճրագործության թեման, հայության կոլեկտիվ հիշողության փոխանցողներն են դարձել:

Մամուլն արտացոլել է 1960-ականների իրականությունը, երբ հիմնախնդրի ձևակերպումը զգայական, ողբերգականից փոխվել է առավելապես դեպի պահանջատիրական, գործնական քայլերի կամ առնվազն դրանց պահանջի ձևակերպման:

Հրապարակումներն ընթերցելիս կարելի է նկատել, որ որոշակիորեն փոխվել է անցյալի հանդեպ մոտեցումը: Չոհի հոգեբանության մեջ մնալու փոխարեն հայ համայնքներում անցում է կատարվել դեպի պահանջատիրություն: Աշխարհի ժողովուրդներին ոճրագործության մասին հայտնելով՝ նրանց ապրումնակցումը զգալու հոգեբանական պահանջի կողքին գործնական պահանջատիրություն է առաջացել՝ միջազգային ճանաչում, դատապարտում, հատուցում (հողերի, ունեցվածքի վերադարձ): Լիբանանի հայ մամուլը շրջանառել է հղացքը, որ համայնքի անդամների ինքնության ակունքներում ցեղասպանության տրավման է, բայց արդեն պահանջատիրության տեսլականով: Ըստ եության, պահանջատիրությունը դառնում է շարժիչ ուժ Սփյուռքում ապրող հայի համար, ինքնությանը հավատարիմ ապրելու ուրվագծված ուղի: Ինչպես բնորոշում է Կ. Դալլաթյանը, «Հայ դատի հետապնդման գործը բազմաթիվ մարդկանց, որոնք կարծես վաղուց ուժացել էին, վերադարձրեց իրենց ազգային արմատներին, դարձավ Սփյուռքի ազգային գոյապահպանության և ազգային կեցության խթանիչ ու երաշխիք՝ միաժամանակ»⁵³⁸:

Այս փոփոխությունը նախադրյալներ է ունեցել: Լռությունը խզվել է դեռ Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ավարտից հետո: Հայկական հարցի լուծման պահանջով ակտիվ գործունեություն են ծավալել Սփյուռքի տարբեր համայնքներում ստեղծված ազգային խորհուրդները⁵³⁹: Նպաստել է նաև «ցեղասպանություն» հասկացության շրջանառումը Ռաֆայել Լեմկինի կողմից և 1948թ.-ի դեկտեմբերի 9-ին ՄԱԿ-ի «Ցեղասպանության հանցագործությունը կանխելու և դրա համար պատժի մասին» կոնվենցիայի ընդունումը⁵⁴⁰: Ավելի ուշ՝ 1968թ.-ի Նոյեմբերի 26-ին, ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի կողմից ընդունվել է նաև «Պատերազմական հանցագործությունների և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների նկատմամբ վաղեմության ժամկետ չկիրառելու մասին» կոնվենցիան⁵⁴¹: Իսկ Կիպրոսի հարցում Թուրքիայի ծավալած

⁵³⁷ **Սարուբյան Հ.**, Հիշողության դերն ազգային ինքնության կառուցվածքում. տեսական հարցադրումներ, Երևան, 2006թ., էջ 19, էջ 24:

⁵³⁸ **Դալլաթյան Կ.**, Հայ սփյուռքի պատմություն, Երևան, 2004թ., էջ 150-151:

⁵³⁹ Տե՛ս **Մելքոնյան Զ.**, Սփյուռքահայությունը և հայկական հարցի լուծման խնդիրը (1945-1947 թթ.), «Պատմաբանասիրական հանդես», № 2, 2010, Երևան, էջ 41-51:

⁵⁴⁰ Տե՛ս **Պողոսյան Ն.**, Ռաֆայել Լեմկինը և Հայոց ցեղասպանության թեման, 08.11.2017, Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտ հիմնադրամի պաշտոնական կայք. <http://www.genocide-museum.am/arm/08.11.2017-Lemkin.php> 31.05.2020թ.:

⁵⁴¹ Տե՛ս <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=75845> 07 Ոճ 2020 թ. հունիսի 7-ին: **Սարգսյան Ն.**, Ցեղասպանությունը և միջազգային իրավունքը, «Հայոց ցեղասպանության պատմության և պատմագրության հարցեր», №10-11, էջ 59:

գործընթացների հետևանքով լարվել են թուրք-ամերիկյան հարաբերությունները⁵⁴²: Մեծ ազդակ են դարձել Հայոց ցեղասպանության 50-ամյա տարելիցի ժամանակ հողերի վերադարձի պահանջով երևանյան ցույցերը, այնուհետև Խորհրդային Հայաստանում զոհերի հիշատակին, ինչպես նաև Սարդարապատի հերոսամարտին նվիրված հուշահամալիրների կառուցումը:

**2ոհից պահանջատեր կարգավիճակի փոփոխության լուսաբանումը
Լիբանանի հայ մամուլում**

1960-ական թվականներին թերթերում գերակշռում է Հայոց ցեղասպանության թեմային պահանջատիրական ոգով անդրադարձը: Ընդ որում, հոդվածագիրները հստակ գործողություններ են առաջարկում շեշտը դնելով ՄԱԿ-ի բանաձևով առաջնորդվելու, միջազգային հանրությանը ներգրավելու, օտարալեզու հրապարակումներով թրթրական քարոզչությանը հակադրելու, կողոպտված ունեցվածքը հետ պահանջելու նախաձեռնությունների վրա և զուգակցելով Իսրայելին Գերմանիայի հատուցման օրինակով⁵⁴³:

Ընդհանուր այդ փոփոխությունը, այդուհանդերձ, ունի իր բազմերանգությունը: Պահանջատիրությունը թերթերից յուրաքանչյուրը յուրովի է պատկերացնում և ժամանակային տարբեր ցուցիչներով: Կուսակցական մամուլն առաջնորդվում է՝ գաղափարախոսական կողմնորոշիչներից ելնելով: Այսինքն՝ պահանջի ձևաչափն ու տեմպը տարբեր են:

Մասնավորապես ցեղասպանության խնդրի շուրջ փոխակերպման համատեքստում կարևոր գործոն է հողը: Եթե «Ազդակ»-ը պահանջը ձևակերպում է այսպես՝ «Հողերի վերադարձ իրական տիրոջը՝ հային, և ազատ, անկախ, միացյալ Հայաստանի ձևավորում», ապա «Արարատ»-ը, «Չարթոնք»-ը, մասամբ նաև «Նայիրի»-ին՝ «Հողերի միացում Խորհրդային Հայաստանին»:

Այսպիսով՝ թեև Հայոց ցեղասպանության հարուցած տրավմայի նկատմամբ թերթերի և նրանց կուսակցությունների ու համակիրների դիրքորոշումները տարբեր են, սակայն ինքնության մեկնաբանման ելակետը նույնն է. «Ցեղասպանությունից ապաստված հայ ենք, ցեղասպանությունը կերտում է մեր ինքնությունը»: Տարբեր են ընդհանուր նպատակին համեմելու պատկերացումները. «Մեր ապավենը Խորհրդային Հայաստանն է- Խորհրդային Հայաստանը չէ»:

Պահանջատիրությունը «Չարթոնք»-ում

«Չարթոնք»-ի ուղեգծում Հայոց ցեղասպանության պահանջատիրության ճիգերի մեջ կարևոր գործոն է վերագրվում Խորհրդային Միությանը: Թերթը հարցը դիտարկում է աշխարհաբաղաբալական իրողությունների համատեքստում՝ ԱՄՆ, Թուրքիա, Չինաստան, Ֆրանսիա և այլ երկրների հետ ԽՍՀՄ հարաբերություններն ու շահագրգռությունները,

⁵⁴² Տե՛ս Մելքոնյան Զ., Հայոց ցեղասպանության ճանաչման խնդիրը 1960-ական թթ. երկրորդ կեսին, «Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ». XXXI, խմբ. խորհուրդ՝ Ռ. Ա. Սաֆրաստյան և ուրիշ., Երևան, «Գիտություն» հրատ., 2018, էջ 108-113:

⁵⁴³ Տե՛ս Անդրեասեան Ա., Հայկական դատին նոր հանգրուանը, Չարթոնք, Բեյրութ, 1967թ., սեպտեմբերի 8, 9, 10, 12, թիվ 287, 288, 289 և 290, «Ցեղասպանութեան հարցը», Ազդակ, Բեյրութ, 1967թ., հունվարի 25, թիվ 273, Թաշեան Բ., Վեցերորդ յօդուածը, Ազդակ, Բեյրութ, 1968թ., փետրվարի 15, թիվ 290, Խաթանասեան Ե., Ի՞նչեր կրնանք ընել, Ազդակ, Բեյրութ, 1968թ., մարտի 20, թիվ 14, «Այցելութեան մը առթիւ», Արարատ, Բեյրութ, 1965թ., փետրվարի 13, թիվ 80, Ծառուկեան Ա., Յարգալիր խօսք ի պատասխան հայ կաթողիկէ պատրիարք ամենապատիւ Ի. Պաթանեանի ճառին ապրիլ 24ի առիթով, Նայիրի, Բեյրութ, 1965թ., մայիսի 16, թիվ 1:

ԽՍՀՄ-ից Թուրքիայի վախճ, ինչպես նաև փոքր ազգերի և մեծ տերությունների ուղեգծերի ներդաշնակությունը հաշվի առնելով⁵⁴⁴:

«Չարթոնք»-ի վերլուծականներում կարելի է նկատել, որ ԽՍՀՄ գործոնի կարևորումը ոչ թե անվերապահ հավատի դրսևորում է, այլ որոշ իրողությունների տրամաբանական համադրում⁵⁴⁵:

Ընդ որում, «Չարթոնք»-ում ցեղասպանության տրավմայի հաղթահարումը պահանջատիրության միջոցով հստակ ուղեգիծ ունի՝ միայն արևմտահայ հողային իրավունքների հատուցում և մեկ թիրախ՝ Թուրքիա⁵⁴⁶: Այսպես թերթը հակադրվում է «Ազդակ»-ի և ՀՅԴ ուղեգծին, որի հետ շարունակական բանավեճի մեջ է:

«Չարթոնք»-ը հակադրվում է ՀՅԴ-ի՝ «միացյալ, անկախ Հայաստանի» երազին՝ ընկալելով իբրև Հայաստանի անջատում ԽՍՀՄ-ից և միացում Թուրքիայից «նվեր առնված» հայկական մարզերին⁵⁴⁷:

«Չարթոնք»-ում նկատելի է ցեղասպանության տրավմայի հաղթահարում նաև պետականություն ունեցող հայրենիքի մի մասի հզորացմամբ և այնտեղ հայության՝ գործելու և առաջադիմելու հնարավորությամբ: Թերթում ինքնության կարևոր բաղկացուցիչ կազմող հարցը դիտարկելիս լացն ու ողբը փոխարինվում են ապահով ներկայով, լուսավոր ապագայի տեսիլքով և դրան հասնելու ջանասիրությամբ. «Ահա թե ինչո՞ւ Ապրիլեան Եղեռնի մեր սուգին կը միախառնուի ու կը տիրապետե նաեւ Մահը յաղթահարած եւ Կեանքը վերջնականորէն նուաճած ըլլալու հպարտութիւնը»⁵⁴⁸:

Ըստ էության, «Չարթոնք»-ում հողի պատկերացումը տեղավորվում էր տվյալ ժամանակում Խորհրդային Հայաստանի պետական տարածքում, իսկ հողի հանդեպ իրավունքը՝ երկրի իշխանության ձեռքերում:

Պահանջատիրությունը «Արարատ»-ում

«Արարատ»-ում ցեղասպանության տրավմայի փոխակերպումը փոխկապակցվում է հզոր ԽՍՀՄ-ի մաս կազմելու և մեծ տերության օգնությամբ, ինչպես նաև ժողովուրդների բարեկամությամբ հարցը լուծելու գաղափարի հետ: Թերթը զոհի կարգավիճակի հաղթահարումը տեսնում է Խորհրդային Հայաստանի գոյության, զարգացման, պետական քաղաքականությամբ առաջնորդվելու, ապագա ամբողջական Հայաստանը ներկա հանրապետության հիմքով ձևավորելու և Սփյուռքի հայերի հայրենադարձության մեջ⁵⁴⁹: Հայերի մեծ երազի իրագործման գլխավոր արգելք է դիտարկվում «միջազգային յետադիմութիւնը եւ կայսերապաշտութիւնը» կամ «կայսերապաշտ Արեւմուտքը»⁵⁵⁰: Ավելին՝ Հայ դատի լուծումը կապվում է աշխարհի

⁵⁴⁴ Տե՛ս Անդրեասեան Ա., Հայկական դատին Նոր հանգրուանը, Չարթոնք, Բեյրութ, 1967թ., օգոստոսի 29, սեպտեմբերի 1, 2 և 3, թիվ 278 և 281, 282, 283:

⁵⁴⁵ Թերթում Մոսկվայի դիրքորոշման գնահատականը տե՛ս Անդրեասեան Ա., Հայկական դատին Նոր հանգրուանը, Չարթոնք, Բեյրութ, 1967թ., սեպտեմբերի 2 և 5, թիվ 282 և 284:

⁵⁴⁶ Տե՛ս Անդրեասեան Ա., Հայկական դատին Նոր հանգրուանը, Չարթոնք, Բեյրութ, 1967թ., օգոստոսի 26, թիվ 276:

⁵⁴⁷ Տե՛ս Արմեն Ե., Ակնարկ՝ դեպքերու ոգիին վրայ, Չարթոնք, Բեյրութ, 1967թ., սեպտեմբերի 21, 22, 23, թիվ 298, 299 և 300:

⁵⁴⁸ «Ռամկավար ազատական կուսակցութեան ներկայացուցիչ Մերթ Զ.Սեդրակեանի խօսքը», Չարթոնք, Բեյրութ, 1965թ., ապրիլի 28, թիվ 175:

⁵⁴⁹ Տե՛ս Խմբ., Լաւագոյն հաւատարմութիւնը, Արարատ, Բեյրութ, 1967թ., ապրիլի 22, թիվ 138, Խմբ., ապրիլ 24-ը եւ մեր ժամանակակից ազգային առաջադրանքները, Արարատ, Բեյրութ, 1960թ., ապրիլի 24, թիվ 139:

⁵⁵⁰ Տե՛ս «Ընկ. Յ. Կուժմանի ելոյթը Ռատիո Արմենիա-յէն», Արարատ, Բեյրութ, 1967թ., ապրիլի 26, թիվ 140, Խմբ., Հնչակեան կուսակցութեան 80ամեակին 80 երիտասարդներ մտան կազմակերպութեան շարքերը, Արարատ, Բեյրութ, 1967թ., մայիսի 27, թիվ 166, Խմբ., Հնչակեան ազգ. քաղաքականութիւնը անշեղ կը մնայ, Արարատ, Բեյրութ, 1965թ., փետրվարի 12, թիվ 79:

առաջադիմական, խաղաղասիրական ու ընկերավարական ուժերի հաղթանակի հետ⁵⁵¹, այդ թվում՝ Թուրքիայում ընկերային բարեշրջման հետ⁵⁵², ինչը Սոցիալ դեմոկրատ հնչակյան կուսակցության քաղաքական ուղեգծի ու համոզմունքի արտացոլումն է:

Թերթում նկատելի է նաև հեղափոխական պայքարի չմարող ոգի, քանի որ ինքնության մեջ ցեղասպանության տրավման հաղթահարելու «Արարատ»-ի ընտրած ուղին հափշտակված իրավունքների վերականգնման համար պայքարն է: Ընդ որում, այդ պայքարը հայ ժողովրդի իրավունքների վերականգնումից վերաճում է ճնշված այլ ազգերի իրավունքների վերականգնման համար պայքարի՝ մինչև համայնավարության, սոցիալական արդարության վերջնական հաղթանակը: Մտահոգության կենտրոնում են, օրինակ, արաբական երկրների, Յունաստանի, Կիպրոսի, Վիետնամի ժողովուրդները⁵⁵³: Ըստ էության, թերթում հայկական ինքնությանը սոցիալիզմի տարրեր են հաղորդվում:

«Չարթոնք»-ի նման «Արարատ»-ը ևս հակադրվում է «միացյալ, անկախ «Հայաստան» բանաձևին, փոխարենը, որպես ազգային տեսլական, առաջարկում է «միացյալ, ամբողջական և ընկերավարական Հայաստանը⁵⁵⁴»:

Հատկանշական է, որ «Արարատ»-ի էջերում ընդգծվում է պնդումը, որ «Հայկական դատ» ընդհանուր իմաստով գոյություն չունի. կա միայն Արևմտահայ դատ, քանի որ 1920թ.-ին Հայաստանի արևելյան մասի դատը լուծվել է Խորհրդային Հայաստանի կազմավորմամբ⁵⁵⁵:

Պահանջատիրությունը «Ազդակ»-ում

Ցեղասպանության տրավմայի հանդեպ պահանջատիրական կեցվածքն «Ազդակ»-ն արտահայտում է հողային հարցի լուծման և միացյալ, ազատ, անկախ Հայաստանի կերտման սկզբունքով՝ Սևրի դաշնագրի համաձայն: Թերթում հողի պատկերացումը դուրս է գալիս Խորհրդային Հայաստանի՝ այդ ժամանակվա վարչական սահմաններից: Հայկական այդ պետության գոյությամբ պետականության վերականգնման հարցը և Հայ դատը լուծված չի համարում. ազգը պետք է ունենա սեփական անկախ պետականություն, ազատ հայրենիք: Հատկանշական է, որ ցեղասպանության տրավման պահանջատիրությամբ հաղթահարելու «Ազդակ»-ի բանաձևում ընդգծվում են Հայաստանի ազգային ու քաղաքական ազատությունը, անկախությունն ու ինքնիշխանությունը⁵⁵⁶: «Ազդակ»-ն առավելապես առաջ է տանում Հայ դատը ՄԱԿ-ի ատյանում քննարկելու գաղափարը⁵⁵⁷ և բացառում է հողերի

⁵⁵¹ Տե՛ս «Ընկեր ժիրայր Նայիրիի ճառեն հատուած մը», Արարատ, Բեյրութ, 1967թ., մայիսի 5, թիվ 147:

⁵⁵² Տե՛ս **Խմբագրական**, Յնչակեան ազգ. քաղաքականութիւնը անշեղ կը մնայ, Արարատ, Բեյրութ, 1965թ., փետրվարի 11, թիվ 78:

⁵⁵³ Տե՛ս **Խմբագրական**, Արաբ ժողովուրդին հետ... ոչ թէ խօսքով, այլ գործով ու պայքարով, Արարատ, Բեյրութ, 1967թ., հունիսի 3, թիվ 172, **Խմբագրական**, Մամուլը՝ իր առաքելութեանը բարձրութեան վրայ, Արարատ, Բեյրութ, 1967թ., հուլիսի 18, թիվ 210, «Ընկեր ժիրայր Նայիրիի ճառեն հատուած մը», Արարատ, Բեյրութ, 1967թ., մայիսի 5, թիվ 147:

⁵⁵⁴ Տե՛ս **Խմբագրական**, Յնչակեանութիւնը բացճակատ պատմութեան առջեւ, Արարատ, Բեյրութ, 1967թ., հունիսի 15, թիվ 182, «Յնչակեան կուսակցութեան 80ամեակին 80 երիտասարդներ մտան կազմակերպութեան շարքերը», Արարատ, Բեյրութ, 1967թ., մայիսի 27, թիվ 166:

⁵⁵⁵ Տե՛ս **Ժամկոչեան Հ.**, Տեսակետներ Հայ դատի հետապնդման շուրջ, Արարատ, Բեյրութ, 1965թ., փետրվարի 18, թիվ 84:

⁵⁵⁶ Տե՛ս **Ատրուշանեան**, Հայութեան պահանջը «ՄԱԿ»-էն եւ մեծ ու փոքր պետութիւններէն, Ազդակ, Բեյրութ, 1968թ., ապրիլի 26, թիվ 44:

⁵⁵⁷ Տե՛ս **Փորթուզայեան Վ.**, Մարդկութեան դէմ ոճիրները անժամանցելի են, «Ազդակ», Բեյրութ, 1965թ., փետրվարի 17, թիվ 293 և ապրիլի 14, թիվ 35, **Հրանտ-Սամուել**, Անընդհատ եւ անվիատ, Ազդակ, Բեյրութ, 1968թ., մայիսի 20, թիվ 63:

միավորումը խորհրդային Չայաստանին: Ի տարբերություն մյուս թերթերի՝ խՍՀՄ-ին մեծ կշիռ չի վերագրում ցեղասպանության հարցում հայերի դիրքերից հանդես գալու առումով՝ ընթերցողներին պարբերաբար հրամցնելով Թուրքիայի հետ հարաբերությունների նրբերանգները⁵⁵⁸: Ավելին՝ պահանջում է հայկական ներքին գավառների (Լոռի, Նախիջևան, Ղարաբախ, Ախալքալաք) վերադարձ Չայաստանին⁵⁵⁹:

Թերթը խորհրդանշական կապ է ստեղծում 1915թ.-ի Չայոց ցեղասպանության, ապա 1918թ.-ի Սարդարապատի ազատամարտի, Չայաստանի Հանրապետության հռչակման և ապագայում Չայ դատի լուծման միջև: Այսինքն՝ թերթը ցեղասպանության տրավմայի հաղթահարման և վերջնարդյունքում Սևրի դաշնագրով միացյալ, ազատ, անկախ Չայաստանի կերտման ճանապարհին պահանջատիրական կեցվածքի ձևավորման ակունք ու առանցք է դարձնում 1918թ.-ի հերոսամարտերն ու հատկապես պետականությունը: Դա է գուցե պատճառը, որ զուգորդումները թերթում նոր լիցք են ստանում հորեյանական հիշատակումների ժամանակ՝ ընթերցողների համար պահանջատիրական ոգու ամրապնդման և քաղաքական ուղղորդման նպատակով⁵⁶⁰:

«Ազդակ»-ը Չայոց ցեղասպանության ճանաչումը և հայ դատի պահանջատիրությունը հետապնդելու առաքելությունը վստահում է նոր սերնդին: Հիմքում դնում է այն տրամաբանությունը, որ նոր սերունդն անկողմակալ մոտեցմամբ ուսումնասիրում ու ճանաչում է իր ազգի պատմությունը, հետևաբար կարող է ոչ թե զգայական մակարդակում, այլ փաստերով ներկայացնել Չայկական հարցն օտարներին⁵⁶¹:

Հաստատագրելով հայ ժողովրդի պահանջատիրության գործում փաստական նյութի կարևորությունը՝ պարբերականը փորձում է գույքագրել հայերին պատճառված նյութական վնասը՝ ուրվագծելու համար Չայոց ցեղասպանության ճանաչման դեպքում Թուրքիայի առջև դրվելիք պահանջները⁵⁶²:

Պահանջատիրությունը «Նայիրի»-ում

«Նայիրի»-ին անմասն չի մնում Չայոց ցեղասպանության թեմայի արծարծումից: Այստեղ առավելապես տեղ են գտել զրական ստեղծագործությունները, դրանց գրախոսականները, պատմական նկարագրությունները, ականատեսների վկայությունները կամ դրդապատճառների վերլուծությունները⁵⁶³: Ցեղասպանության

⁵⁵⁸ Մանրամասները տե՛ս **Ավագյան Գ.**, Չայ դատի խնդիրները ՀՀԴ «Ազդակ» պարբերականում Չայոց ցեղասպանության 50-ամյակին ընդառաջ, ԵՊՀ ՈՒԳԸ գիտական հոդվածների ժողովածու, 1.4 (21), Երևան, 2017թ., էջ 337-338:

⁵⁵⁹ Տե՛ս «Յանուն արդարութեան», Ազդակ, 1968թ., օգոստոսի 26, թիվ 148:

⁵⁶⁰ Ցեղասպանության տրավման պահանջատիրությամբ հաղթահարելու «Ազդակի» բանաձևում պատմական առանցքային թվականների սիմվոլիկան հատկապես արտահայտված է 1968թ., բացառիկում («Ազդակ բացառիկ. Յիսնամեակ Չայաստանի Հանրապետութեան», Բեյրութ, 1968թ., թիվ 70):

⁵⁶¹ Տե՛ս **Արմեն Ազատի**, Չայ դատը եւ հայ երիտասարդութիւնը, Ազդակ, Բեյրութ, 1965թ., փետրվարի 3, թիվ 281, **Երոպացի**, Բայց, ո՞ր ազգը, մարտի 31, թիվ 23, **Քաջարեւոց Հ.**, Փաստագիրք եղեռնին հայոց, Ազդակ, Բեյրութ, 1965թ., փետրվարի 12, թիվ 289, **Խմբագրական**, Ուղիղ ճամբու վրայ, Ազդակ, Բեյրութ, 1968թ., փետրվարի 28, թիվ 303:

⁵⁶² Տե՛ս **Տասնապետեան Հ.**, ճարտարապետական եղեռնը, Ազդակ, Բեյրութ, 1965թ., ապրիլի 26, թիվ 43, **Ղազարեան Գ. Հայկազն**, Թուրք պատասխանատուները, Ազդակ, Բեյրութ, 1965թ., ապրիլի 26, թիվ 43, «Թուրքիոյ հայկական Նահանգները», Ազդակ, Բեյրութ, փետրվարի 1, թիվ 279, **Ղազարեան Գ. Հայկազն**, «Թրքական ցեղասպանութիւնը եկեղեցական ճակատի վրայ», Ազդակ, Բեյրութ, հունվարի 25, թիվ 273:

⁵⁶³ Տե՛ս **Բինոն Ռ.**, Չայերու քննաշնունը, Նայիրի, Բեյրութ, 1961թ., օգոստոսի 6, 13, 20, 27, թիվ 14, 15, 16, 17, «Իզմիրի աղետը», «Կարսի անկումը», «Տեր Չօրեն մինչև Երեւան» և այլ

մասին հանդիպում են ինչպես լուծման տարբերակների քննարկումներ, այնպես էլ հուզական մտորումներ: Օրինակ՝ տրավմայի հաղթահարումը հյուսվում է քրիստոնեական հավատի, սիրո և ներողամտության սկզբունքներով, իսկ հատուցման իրավունքն Աստծուն է վերապահվում⁵⁶⁴:

Ի տարբերություն կուսակցական մամուլի՝ «Նայիրի»-ում Հայոց ցեղասպանության թեմայի վերաբերյալ քաղաքական լուծման քարտեզագրումների փոխարեն գերակշռում են մտավորականության և հատկապես Սփյուռքի ներուժի արդյունավետ օգտագործմանը վերաբերող հրապարակումները: Կարելի է ասել՝ թերթը մտածողության դաշտում հարցի հղովումն է դիտարկում, ոչ թե հողային պահանջատիրության կերպերի մեջ խորանում:

Կարևորվում է Հայոց ցեղասպանության մասին ամենատարբեր ծանրակշիռ հրատարակություններով ամբողջ աշխարհին իրազեկելը⁵⁶⁵: «Նայիրի»-ի էջերում մտավոր ներուժը համակարգված օգտագործելու գաղափարը քննիցս արտահայտվում է Նաև հստակ ուղեգծերի մատնանշմամբ: Այդպիսին է Հայկական հարցերի ուսումնասիրման և հրատարակչական կենտրոն ձևավորելու, համախմբված հետազոտություններ կատարելու և օտար լսարանին ժամանակակից եղանակներով հաղորդակից դարձնելու առաջարկը⁵⁶⁶:

«Նայիրի»-ն ևս առաջ է տանում ցեղասպանության տրավման պահանջատիրությամբ հաղթահարելու ուղեգիծը: Ավելին՝ ուղիղ կապ է տեսնում հայության կորցրած իրավունքների վերականգնման և Սփյուռքի գոյության միջև. *«Այրիլեան Եղեռնի հետեւանքով հայ ժողովուրդէն խլուած իրաւունքներու դատը կը հանդիսանայ Սփիւռքի եւ կամ համայն հայ ժողովուրդի գլխաւորագոյն նպատակակէտը եւ գոյատեւման հիմնական ապրակը»*⁵⁶⁷: Հետևաբար թերթն առաջարկում է հայերի իրավունքների դատը համահայկական ժառանգության ու գաղափարախոսության վերածել: Ապատիկ վիճակը համարում է Սփյուռքի հայության ինքնության անմիջական սպառնալիք:

Ուշադրության են արժանի Հայոց ցեղասպանության տրավմայի հոգեբանական վերլուծությունները: Թերթի որոշ հրապարակումներում կարելի է նկատել այն ենթատեքստը, որ ցեղասպանության տրավման սերունդների ենթագիտակցության մեջ խորը դաջվածք է առաջացրել՝ ձևավորելով *կոտորվողի, վահկոտի, մուրացիկի և որբի* կերպարները: Եվ դրան նպաստել է հենց հայ և օտար մամուլը՝ ողբալի պատմություններով:

Թերթը փորձում է բացահայտել Նաև տրավմայի հոգեբանական պատճառի ու հաղթահարման ծածկագիրը՝ համեմատելով *հայի և թուրքի լույունգները*⁵⁶⁸:

«Նայիրի»-ն հակված է ցեղասպանության տրավմայի հաղթահարումը տեսնել խորհրդային Հայաստանի բարգավաճման և Սփյուռքի հայության համար իրական հայրենիքի դարպասների բացման եղանակով: Ոճիրին հակադրվում են 50 տարիների

հրապարակումներ, «Նայիրի բացառիկ», Բեյրութ, 1968թ., թիվ 45-50, **Սիրունի Յ. Ճ.**, Եղեռնը եւ իր խոստովանութիւնը, Նայիրի, Բեյրութ, 1967թ., ապրիլի 30, թիվ 49:

⁵⁶⁴ Տե՛ս **Յակոբեան ժ.**, Թուրք առ անհաւատս հայ քրիստոնեայ ազգին, Նայիրի, Բեյրութ, 1963թ., հոկտեմբերի 27, թիվ 23:

⁵⁶⁵ Տե՛ս **Թիւթիւնճեան Խ.**, «Հայկական ջարդերը», Նայիրի, Բեյրութ, 1961թ., օգոստոսի 6, թիվ 14:

⁵⁶⁶ Տե՛ս **Սեւակ Մ. Կ.**, Որոնումներ Սփիւռքի ապագային շուրջ, Նայիրի, Բեյրութ, 1967թ., մայիսի 7, թիվ 50:

⁵⁶⁷ **Սեւակ Մ. Կ.**, Որոնումներ Սփիւռքի ապագային շուրջ, Նայիրի, Բեյրութ, 1967թ., ապրիլի 30, թիվ 49:

⁵⁶⁸ **Նեմեսիս**, Մենք եւ թուրքերը, Նայիրի, Բեյրութ, 1967թ., նոյեմբերի 12, նոյեմբերի 19, դեկտեմբերի 3, թիվ 23, թիվ 24, թիվ 26:

ձեռքբերումները խորհրդային Չայաստանում և հայրենիքի հետ Սփյուռքի կապի սերտացումը: Շաբաթաթերթը, արձանագրելով խորհրդային Չայաստանի ղեկավարության մոտեցման փոփոխությունը՝ բարձրաձայնելու ցեղասպանության մասին, վստահ է, որ *«Չայաստանի Համայնավար իշխանությունը տերն է ազգային մտահոգություններուն եւ ոտնահարուած իրաւունքներուն»*⁵⁶⁹:

Շաբաթաթերթը երբեմն անկեղծ «գրուցում է» ընթերցողների հետ՝ պախարակելով Սփյուռքում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման և Հայ դատի հետապնդման հարցում անգործությունը, անմիաբանությունը և կուսակցություններից կախվածությունը: «Նաիրի»-ն, դե յուրե չլինելով որևէ կուսակցության խոսափող, իր էջերում արտացոլում է ազգային կարևորագույն հարցի լուծումը կուսակցական զգվեռոցների հարթակի վերածելու Սփյուռքյան երևույթը⁵⁷⁰:

Եզրակացություն

Լիբանանի հայ մամուլի՝ 1960-ական թվականների հրապարակումներն ուսումնասիրելիս ընդհանուր պատկեր է ստեղծվում, որ Հայոց ցեղասպանության տրավման Սփյուռքում հայության որոշակի միասնականությունն է ապահովում: Եվ այդ միասնականությունը, ցավի արտահայտումը միազիծ տանում են բոլոր թերթերը: Մինչդեռ վերաիմաստավորման, տրավմայի հետևանքները պահանջատիրության փոխակերպելու փորձերում, երբ թերթերը հուլովում են ազգային դատի լուծման թևջուկը, խոսում են միմյանց անհասկանալի ու մերժելի լեզվով: Հետապնդման եղանակների մեջ անմիաբանությունն է դրոշմված: Ընդ որում, կուսակցական թերթերից յուրաքանչյուրը չի խուսափում միասնականության գաղափարի ֆետիշացումից, սակայն շտապում է մեղադրել հակառակորդին:

Այդուհանդերձ, որքան էլ ձևաչափային տարբերություններ կային թերթերի պահանջատիրական պատկերացումներում, բոլորի խորքային եուլությունը նույնն է՝ տրավմայի հաղթահարում: Այդ ճանապարհին բավական հստակ քաղաքական պահանջատիրություն է դրսևորվում՝ հափշտակված հողի, գույքի վերադարձ, հատուցում, որի հիման վրա՝ աշխարհասփյուռ հայության միավորում: Մի դեպքում՝ ազատ, անկախ պետության, մյուս դեպքում՝ արդեն գոյություն ունեցող պետության կազմում:

Այս մոտեցումները ըստ եուլության, Սփյուռքում հայերի ինքնության կողմնորոշիչներն ու բնական շարժն են ապահովում, ինքնության դրսևորում և ինքնության ճգնաժամի հաղթահարման ուղի են: 1960-ական թվականների թերթերի օրինակով կարելի է եզրակացնել, որ Սփյուռքում ապրող հայը իրեն նույնացնում է այն խմբի հետ, որը կիսում է ցեղասպանության տրավման և այն հաղթահարելու պահանջատիրական սկզբունքը: Պարզապես ենթաինքնության նուրբ արտահայտում է դառնում պահանջատիրության ուղիներից մեկի կամ մյուսի ընտրությունը:

Հատկանշական է, որ ցեղասպանության տրավմայի հաղթահարումը զուգորդվում է ոչ միայն Հայոց ցեղասպանության ճանաչման, այլև հատուցման պահանջով և Հայ դատի վերջնական լուծման ակնկալիքով: Եվ դրանք սերտաճած են արտահայտվում հրապարակումներում: Ցեղասպանությունը չի դիտարկվում առանձին, անջատ երևույթ, այլ հայոց պահանջատիրության տրամաբանական, անբաժան օղակ: Չոհի հոգեբանության հաղթահարումը ոչ թե միայն Հայոց ցեղասպանության ճանաչմամբ, այլ նաև հայ ժողովրդի պատմական իրավունքների վերականգնմամբ է ներկայացվում: Եվ հաղթահարման այդ ողջ ընթացքը կամ տրավմայի հանդեպ բռնած դիրքն ու

⁵⁶⁹ Թիւրքիանճեան Խ., Ամեն ինչ սեւ չէ..., Նայիրի, Բեյրութ, 1966թ., ապրիլի 24, թիվ 50:

⁵⁷⁰ Տե՛ս Սրապեան Ա., Յիսնամեակեն ի՛նչ մ՛նաց, Նայիրի, Բեյրութ, 1966թ., հունիսի 5, թիվ

THE TRAUMA OF ARMENIAN GENOCIDE AS AN ISSUE OF ARMENIAN NATIONAL IDENTITY (ON THE EXAMPLE OF ARMENIAN PRESS OF LEBANON IN THE 1960S)

GAYANE AVAGYAN

*The State Revenue Committee of the RA,
Information and Public Relations Division, Employee;
Ph.D. Student, Yerevan State University, Faculty of Journalism,
Yerevan, Republic of Armenia*

The goal of the article is to substantiate that the Lebanese Armenian press defines the identity of the Armenian living in Diaspora through the trauma of Armenian Genocide. To pose that newspapers with opposite ideologies have a common position- genocide and trauma overcoming are unifying factors for Armenians.

Our objective is to clarify what transformation underwent the Genocide trauma on the pages of the press in the 1960s from getting rid of the mold of a victim mentality to the formulation of the right of demand. We have tried to understand what is emphasized by newspapers when they consider the individual and collective memory about massacres in the context of Armenian identity. We have revealed the position proposed by each newspaper to the fundamental issue and to the different formats in formulating the right of demand.

In the course of the study modern research methods of journalism, comparative analysis, historical and comparative methods, content analysis and generalization was applied.

As a result of the study we concluded that, while referring to the trauma caused by the Genocide, the Armenian press in Lebanon in the 1960s, formulated the identity of Armenians living in Diaspora, also outlined how to overcome the victim mentality through the right of demand.

We have established that each newspaper sees the fulfillment of the general goal in a different format and time scale. There is no unanimity between newspapers on how they see the right of demand.

Key words: *Armenian Genocide, trauma, memory, right of demand, victim mentality, identity, Diaspora, press, Lebanon.*

ТРАВМА ГЕНОЦИДА АРМЯН – КАК ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЙ ВОПРОС НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ (НА ПРИМЕРЕ АРМЯНСКОЙ ПРЕССЫ ЛИВАНА 1960-ых ГОДОВ)

ГАЯНЕ АВАГЯН

*сотрудница отдела информации и связи с общественностью
Комитета государственных доходов РА,
аспирантка факультета журналистики
Ереванского государственного университета,
г. Ереван, Республика Армения*

Цель статьи - доказать, что в армянской прессе Ливана национальное самосознание армянина, живущего в Диаспоре, формируется через травму Геноцида; показать, что газеты, проводящие другую, противоположную идеологию, имеют общую позицию, которая заключается в том, что геноцид и преодоление травмы являются для армян объединяющими факторами.

Нашей задачей является выяснить, какую трансформацию прошла на страницах прессы травма геноцида как проблема национальной идентичности: от избавления от психологии жертвы до возможности формулирования требований. Мы пытались понять, как именно газеты акцентируют индивидуальную и коллективную память о трагических событиях в контексте армянской идентичности, а также выявили позицию каждой газеты по основному вопросу и рассмотрели различные форматы формулирования требования возмещения.

В ходе исследования мы применяли современные исследовательские методы журналистики, сравнительный анализ, методы исторического изучения и сопоставления, анализ содержания, обобщение.

В результате исследования мы пришли к выводу, что в статьях о травме, вызванной Геноцидом армян, армянская пресса Ливана 1960-ых годов формулирует идентичность армян Диаспоры, а также определяет путь преодоления психологии жертвы через требование возмещения. Мы установили, что каждая газета по-своему представляет формат и временные вехи реализации общей цели, но между ними нет согласия относительно способов требования возмещения.

Ключевые слова: *Геноцид армян, травма, память, требование возмещения, психология жертвы, идентичность, Диаспора, пресса, Ливан.*